

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАХОДІВ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ, ПЕРЕДБАЧЕНУ Ч. 1 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ

CERTAIN ASPECTS OF THE QUALIFICATION AND APPLICATION OF CRIMINAL LEGAL MEASURES FOR COLLABORATIVE ACTIVITIES IN UKRAINE PROVIDED FOR IN PART 1 OF ART. 111-1 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Козаченко О.В., д.ю.н., професор,

завідувач кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін

Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія»

Мусиченко О.М., PhD,

доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін

Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена науковому аналізу окремих проблем кримінально-правової кваліфікації за колабораційну діяльність, передбачену ч. 1 ст. 111-1 КК України. В роботі звертається увага на розуміння самого явища колабораціонізму, здійснено аналіз проєктів нормативно-правових актів, які передбачали встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм в Україні. Здійснено кримінально-правовий аналіз норми, передбаченої ч. 1 ст. 111-1 КК України як один з проявів криміналізованої колабораційної діяльності. Розглянуто окремі проблеми кваліфікації, пов'язані з необхідністю розмежування норм, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України та частинами 1 та 2 ст. 436-2 КК України. Авторами проаналізовано судові рішення за ст. 111-1 КК України, виявлено певні проблеми щодо застосування даної норми та на основі цього зроблено ряд висновків та сформульовано низку пропозицій. Автори вказують на окремі вади формулювання ст. 111-1 КК України, пов'язуючи це з відсутністю необхідного наукового обґрунтування виділення змістовних ознак колабораційної діяльності, на які б опирався законодавець при криміналізації даного виду суспільно небезпечного діяння. В роботі стверджується, що діяння у формі публічних закликів до проведення незаконних виборів та/або референдумів слід віднести до категорії кримінальних проступків, а саме визначити цю форму в ч. 1 ст. 111-1 КК України, зважаючи на те, що публічні заклики, публічні заперечення не є проявами колабораціонізму в класичному розумінні як співпраці з ворогом в умовах окупації. На основі досліджених кримінальних проваджень доведено неефективність застосування єдиного покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю, тому пропонується передбачити в частинах 1 та 2 ст. 111-1 КК України альтернативні покарання у виді штрафу, громадських робіт.

Ключові слова: колабораціонізм, колабораційна діяльність, кримінальна відповідальність, кримінальний проступок, публічні заклики, публічне заперечення.

The article is devoted to the problems of criminal-legal qualification for collaborative activity, provided for in Part 1 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. The work pays attention to the understanding of the phenomenon of collaborationism, an excursion is made to projects that provided for the establishment of criminal responsibility for collaborationism in Ukraine. A criminal-legal analysis of the norm provided for in Part 1 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, as a manifestation of criminalized collaborative activity. The problems of qualification related to the necessity of distinguishing the norms provided for in Part 1 of Art. 111-1 and part 1-2 of Art. 436-2 of the Criminal Code of Ukraine. The authors analyzed court decisions under Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, certain problems regarding the application of this norm were identified, and a number of conclusions and proposals were made based on this. The authors point out the flaws in the wording of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, associating this with the absence of signs of collaborative activity, which the legislator relied on when criminalizing this phenomenon. The paper claims that actions in the form of public appeals for holding illegal elections and/or referenda should be classified as criminal misdemeanors. Namely, this form must be defined in Part 1 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account the fact that public appeals and public objections are not manifestations of collaborationism in the classical sense as cooperation with the enemy under occupation. Based on the study of criminal proceedings, the ineffectiveness of applying a single punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions and engage in certain activities has been proven. Therefore it is proposed to provide in part 1-2 of Art. 111-1 of the Criminal Code of Ukraine alternative punishments in the form of a penalty, community service.

Key words: collaborationism, collaborative activity, criminal responsibility, criminal misdemeanor, public appeals, public denial.

Вступ. Україна в умовах війни наразі стоїть на порозі викликів, які потребують впровадження в правове поле нових правових заборон та правових заходів впливу у випадку їх порушення, в тому числі й кримінально-правових. Це обумовлює зміни, які оперативно вносить законодавець в кримінальний закон. Так, з початку повномасштабного вторгнення країною-агресором, Верховною Радою України прийнято ряд змін до Кримінального кодексу (далі – КК) України. Зокрема, один з перших законів з початку війни, яким внесено зміни до КК України, був «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 року № 2108-IX [16], яким не лише доповнено кримінальний закон статтею 111-1, але й внесено ряд змін до статей Загальної частини КК України, що регламентують кримінально-правові заходи (статті 55, 93-3, 96-9 КК України), зокрема покарання (відповідно, позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю тепер призначається як основне так і додаткове, у разі вчинення криміналь-

ного правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України, на багатовіковий строк – від десяти до п'ятнадцяти років), а також заходи щодо юридичних осіб (розширено підстави для їх застосування – якщо фізична уповноважена особа вчинила від імені юридичної особи кримінальне правопорушення, передбачене ст. 111-1 КК України, крім іншого, можлива й ліквідація юридичної особи за цією підставою). З огляду на специфіку даного кримінального правопорушення, воно підслідне слідчим підрозділам Служби Безпеки України, і відповідно до ст. 297-1 Кримінального процесуального кодексу України можливе спеціальне (заочне) досудове розслідування. Тобто вищезазначеним законом внесено комплексні зміни, що стосуються не лише встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, але й кримінально-правових заходів реагування, а також процедури досудового розслідування за фактом їх виявлення.

Питання необхідності впровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність є не новим, воно розглядалося в науковій літературі ще з 2014 року –

коли була анексована територія України і частина громадян опинилася на тимчасово окупованих країною-агресором територіях. Актуалізувалося воно з початком військової агресії проти нашої держави 24 лютого 2022 року. До проблем встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність зверталися такі вчені як М. Акімов, Н. Антонюк, О. Ілларіонов, Є. Письменський, А. Політова, М. Рубашенко та інші українські дослідники.

Постановка завдання. Метою даної публікації є кримінально-правовий аналіз ч. 1 ст. 111-1 КК України, в якій встановлюється кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність, вивчення проблем щодо застосування даної норми на матеріалі судової практики та формування пропозицій щодо оптимізації нормативного визначення та практики застосування зазначених положень.

Результати дослідження. Термін «колабораціонізм» тлумачиться по-різному. На думку В. Шайкан, це складний, неоднозначний соціально-психологічний та етичний феномен, який виникає внаслідок взаємодії суб'єктів комунікаційного процесу (населення окупованих держав та окупантів), тобто співпраця з ворогом під окупаційним режимом, і цей феномен може набувати різних виявів – від індивідуального рівня до військових, економічних, культурних, адміністративних, індивідуальних і політичних форм [24]. Цікаво, що деякі історики вказують, що колабораціонізм може бути добровільною співпрацею (наприклад, вступ до добровільних військових формувань) або примусовою (наприклад, призначення сільським головою), але часто їх легко сплутати [14, с. 102]. У вужчому розумінні колабораціонізм – це лише добровільна усвідомлена співпраця. В енциклопедичних джерелах колабораціонізм (від франц. collaboration – співпраця, співробітництво) визначається як усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам. У законодавстві більшості країн колабораціонізм кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада [6].

Не всі науковці вважали за необхідне встановлення кримінальної відповідальності в окремій нормі за колабораціонізм (М. Акімов, М. Рубашенко, Є. Письменський, О. Ілларіонов, А. Політова), пояснюючи це тим, що певні види співпраці з окупантами, охоплюються державною зрадою (ст. 111 КК України), зокрема такою формою як надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, та в КК України існує вже достатньо окремих інших положень, які дозволяють притягнути до кримінальної відповідальності за певні види такої співпраці. Аналіз деяких кримінальних законів європейських країн показує, що здебільшого колабораціонізм в окремій статті не криміналізовано, а його ознаки охоплюються іншими статтями. Лише в ст. 120 КК Литовської Республіки встановлена кримінальна відповідальність за колабораціонізм. Так, громадянин Литовської Республіки, який в умовах окупації чи анексії допомагав незаконним державним структурам встановити окупацію чи анексію, придушував опір литовського населення або іншим чином допомагав незаконному уряду діяти проти Литовської Республіки, карається позбавленням волі на строк до п'яти років [25]. Специфіка даної статті в тому, що литовський законодавець передбачив таку співпрацю у формі придушення опору населення чи іншої допомоги і вказав на специфічну обстановку – умови окупації та анексії, що є констативними ознаками колабораціонізму і надає підстави для чіткого розмежування від інших форм діянь громадян на шкоду державним інтересам.

На рівні законодавчих ініціатив про необхідність встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність в Україні заговорили з 2017 року. Так, до Верховної Ради України подавалося декілька законопроектів (три у 2017 р., один у 2019 р.), спрямованих на визначення

правових основ явища колабораціонізму, основних понять, форм колабораціонізму, встановлення відповідальності за колабораційну діяльність, в тому числі кримінальної. Вони є суттєво різними, що говорить про складність порушеної проблеми. Так, в одному із законопроектів надається спроба визначити поняття «колабораціонізм», «колаборант», чітко описуються його можливі форми, однак відсутнє визначення відповідальності за прояви колабораціонізму з вказівкою лише на індивідуальність такої відповідальності [22]; в іншому, крім форм колабораціонізму, визначаються ознаки такої співпраці, які не слід вважати колабораційною діяльністю, пропонується встановити кримінальну відповідальність у ст. 111-1 КК України, однак запропонована конструкція є досить абстрактною, нечіткою, з вказівкою лише на суб'єкта – громадянин України, форму діяння – «співпраця» і перерахуванням назв тих регіонів, де можлива така співпраця з російською окупаційною владою та незаконними збройними формуваннями, при тому і заохочувальна норма сформульована без чітких ознак, за яких особу можна звільнити від кримінальної відповідальності [21]; ще в одному законопроекті, криміналізувавши колабораціонізм, ініціатори визначили його прояви в ст. 111 КК України «Державна зрада», запропонувавши нову редакцію даної статті, доповнивши форму державної зради у вигляді «свідомого і добровільного співробітництва з агресором на його користь, обіймання посад, у тому числі виборних, в органах влади окупації» [21]; а в іншому – в окремій статті 111-1 КК України колабораціонізм визначили, як особливу форму державної зради, що полягає у військовому, політичному, економічному, адміністративному, культурному, інформаційному, медійному співробітництві громадянина України з державою-агресором або її представниками, створеними чи підтримуваними нею незаконними збройними формуваннями, яке завдало шкоди державному суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, запропонували також окремо криміналізувати публічні заклики до співпраці, а також виготовлення матеріалів із закликами до співпраці з метою їх розповсюдження та встановили ряд кваліфікуючих ознак колабораціонізму [19].

Дані законопроекти досить детально проаналізували А. Політова та М. Акімов [26], які розглядали питання сутності поняття колабораціонізму і необхідності його криміналізації в Україні. Учені дійшли висновку, що в більшості проектів вживаються терміни «агресор», «окупаційна держава» або «ворог» і цим термінами визначення не дано, а відтак розкрити суть колабораціонізму важко. Тому автори вважають, що колабораціонізм – складне явище, яке не підлягає криміналізації, а кримінальна відповідальність за всі види колабораціонізму не є необхідною, оскільки існує багато інших відповідних статей КК України в розділах про злочини проти основ національної та громадської безпеки. Пропонують, як і О. Ілларіонов [8], в законодавство все ж ввести визначення та ознаки колабораціоністів, але врегулювати це питання на міжнародному рівні [26, с. 420].

У свою чергу професор Є. Письменський обґрунтовано стверджує у своєму дослідженні, що прогностичну функцію щодо кримінально-правового регулювання кримінальне право не виконало. Оскільки особливості кримінально-правової оцінки поведінки осіб, що перебувають на окупованій території, у їхніх взаємовідносинах з окупантом самостійно та акцентовано у юридичній науці не розглядалися, тому на початок військової агресії проти України була відсутня науково обґрунтована модель правового регулювання відносин, пов'язаних з колабораціонізмом [15, с. 126]. Водночас законодавець змушений був реагувати на колабораціонізм, в тому числі встановленням кримінально-правової відповідальності за таку діяльність-співпрацю. Одним з перших законів, які були

прийняті після початку повномасштабного вторгнення російської федерації, був той, яким КК України доповнено ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», і яка активно наразі застосовується на практиці.

Так, від моменту набрання чинності закону України № 2108-IX до моменту підготовки даної публікації (з 15 березня березень по липень) обліковано 1726 кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» (489 – кримінальних проступків та 1237 – злочинів, однак з них лише п'ятій частині (353 особам) повідомлено про підозру і 124 провадження скеровано до суду з обвинувальним актом [18].

В Єдиному реєстрі судових рішень на момент підготовки статті містилося 77 обвинувальних вироків [7] з реальним призначенням покарання за фактом визнання осіб винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України. Аналіз даних обвинувальних вироків засвідчує, що в більшості випадків судові провадження відбуваються у спрощеному порядку (оскільки йдеться про розгляд кримінальних проступків) або в порядку укладення угоди про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим. У переважній більшості вироків – це обвинувальні вироків за фактом вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України (у 60 з 77 вироків). Лише шість обвинувальних вироків винесено за ч. 4 ст. 111-1 КК України (усі за фактом передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора), та один вирок – за ч. 7 ст. 111-1 КК України (надання збройним воєнізованим формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України).

Звичайно, зважаючи на складність і більш тривалий час у розслідуванні злочинів за ст. 111-1 КК України (частини з 3 по 8), на даний момент за фактом вчинення саме злочинів є лише поодинокі судові рішення (за статистикою лише 30 кримінальних провадження закінчено і обвинувальні акти направлено до суду, натомість 94 провадження з таким же підсумковим рішенням за фактом кримінального проступку (ч. 1-2 ст. 111-1 КК України) направлено до суду). Тому проблеми застосування ст. 111-1 КК України за судовою практикою допоки не можна чітко простежити, крім як за ч. 1 ст. 111-1 КК України.

Уже в перших наукових розвідках-коментарях до ст. 111-1 КК України зверталася увага на складність її законодавчого формулювання, об'єднання різних положень в одній статті, конкуренцію норм в межах самої статті, нечіткість формулювань тощо [1;11].

Дійсно, ст. 111-1 КК України охоплює аж 7 самостійних складів (частини 1-7), один – кваліфікований склад (ч. 8), в якому містяться кваліфікуючі ознаки – загибель людей або настання інших тяжких наслідків, у випадку вчинення дій або прийняття рішень, передбачених частинами 5-7 цієї статті. Діяння, передбачені частинами 1 та 2 ст. 111-1 КК України, є кримінальними проступками, оскільки передбачають основне покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років, частини 3-та 4 – нетяжкі злочини, ч. 5 – тяжкий злочин, частини 6-8 – особливо тяжкий злочин. Зауважимо, що саме визначення кримінально-караних діянь, що характеризують колабораційну діяльність, є досить строкатим, кожне діяння, передбачене окремими частинами статті, містить декілька форм, є інформаційно перенасиченим, що, звичайно, ускладнює їх зрозумілість [12, с. 265], призводить не лише до ускладнення мисленого сприйняття різних проявів колабораціонізму, за які настає кримінальна відповідальність, пересічними громадянами, але й може призводити до неправильної кваліфікації. Такий стан речей обумовлений в першу чергу намаганням хоч

якимось чином державі відреагувати на явища, які відбуваються в умовах військової агресії, без чітко визначеної, науково обґрунтованої та виваженої концепції регулювання відносин, пов'язаними з соціальним явищем колабораціонізму, на що вже вказувалося вище.

Передусім явище колабораціонізму з огляду на попередні наукові історичні, соціальні розвідки пов'язане з різними формами *співпраці* громадян в умовах окупації з ворогом в його інтересах і на шкоду своїй державі. Якщо проаналізувати криміналізовані в ст. 111-1 КК України форми такої співпраці, то це: добровільне зайняття громадянами України різних посад у незаконних органах влади, судових або правоохоронних органах, створених на окупованих територіях; добровільне обрання до незаконних органів влади (частини 2, 5, 7); пропаганда громадянином України у закладах освіти та впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти (ч. 3); передача матеріальних ресурсів ворогові; провадження господарської діяльності у взаємодії з ворогом (ч. 4); участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (ч. 5); організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з ворогом та на його підтримку, активна участь у таких заходах (ч. 6); добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора; надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, створених для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (ч. 7). Як бачимо, не всі зазначені форми співпраці мають бути вчинені громадянами держави (як це визначає законодавець Литви), не обов'язково форми співпраці можуть вчинятися на тимчасово окупованій території. Це залежить від визначення об'єктивної сторони того чи іншого криміналізованого законодавцем діяння. Тому на єдине розуміння і спільні ознаки колабораційної діяльності розраховувати не варто, кожна частина потребує детального лінгвістичного, системного аналізу для правильної кваліфікації.

Крім звичного усталеного розуміння і тлумачення слова «співпраця» як «спільна з ким-небудь діяльність» [23, с. 519], криміналізовано і такі діяння, які законодавець відносить до колабораційної діяльності як «публічні заперечення, публічні заклики», що не зовсім оцінюється як власне співпраця. Йдеться про форми окремих діянь, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України, який проаналізуємо далі детальніше, та про одну з форм діянь, передбачених ч. 5 ст. 111-1 КК України – публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території. Останньою законодавець відносить до тяжких злочинів поряд з такими формами співпраці в класичному розумінні як добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території; добровільне обрання до таких органів; участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території. Вважаємо, що порівняно з визначеними формами співпраці, публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів несуть меншу суспільну небезпеку, тому їх слід віднести до категорії кримінальних проступків, як і інші публічні заклики, які законодавець пов'язує з колабораційною діяльністю.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 виражається у наступних двох формах дій:

1) публічне заперечення: а) здійснення збройної агресії проти України, б) встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

2) публічні заклики до: а) підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, б) співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, в) невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Суб'єктом даного кримінального проступку може бути лише громадянин України.

Публічність є оціночною ознакою, і питання про наявність її має вирішуватися в кожному конкретному випадку з урахуванням часу, місця, обстановки здійснення заперечень чи закликів. Традиційно в науково-практичних коментарях публічні заклики за своїм змістом розуміються як усні чи письмові звертання або виступи перед певною аудиторією, а також невизначеною кількістю людей на демонстраціях, мітингах, зборах, по радіо, телебаченню, на сайтах Інтернету [10, с. 585; 13, с. 225].

У примітці до ст. 111-1 КК України надається уточнення, що слід розуміти під публічним: поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації.

Потребу окремого тлумачення для правильної кваліфікації поняття «невизначена кількість осіб». Звернення до невизначеного кола осіб слід вважати звернення до осіб, яких не можна порахувати, які потенційно можуть почути, побачити інформацію. Публічність також пов'язується з даним поняттям. У більшості вироків за ч. 1 ст. 111-1 КК України публічні заперечення, публічні заклики (61% з 77 досліджених судових рішень) з відповідною інформацією відбувалися через соціальні мережі «Однокласники», Facebook та ін. Крім того, часто висловлювання відбувалися в магазинах, на вулицях, біля будинків, де мешкала особа, біля бомбосховищ, на ринках, зупинках, навіть з вікна власної квартири. У двох рішеннях суди м. Харкова визначають, що обвинувачені особи публічно закликали до підтримки рішень та дій держави-агресора в СІЗО, вказуючи, що звернення спрямовані «до необмеженого кола осіб, а саме співкамерників, які перебували разом з ним» [2; 3]. Таке тлумачення публічності і невизначеного кола осіб, на наш погляд, не є правильним, тому подібні діяння неправильно кваліфікувати за ч. 1 ст. 111-1 КК України.

На практиці може виникати питання правильної кваліфікації у випадку, коли кримінально протиправне діяння вчинене у формі саме заперечень. Це пов'язано з тим, що Законом України № 2110-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» [17] від 23 березня 2022 року КК України доповнено ст. 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», формами об'єктивної сторони ч. 1 якої, крім іншого, є заперечення збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії російської федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, а також заперечення тимчасової окупації частини території України. Крім того, ч. 2 ст. 436-2 КК України передбачено таку форму дій як поширення матеріалів, у яких містяться такі заперечення.

Зміст таких заперечень, як бачимо, співпадає із змістом публічних заперечень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України, тому розмежувальною ознакою є ознака публічності таких заперечень. Стосовно поширення матеріалів, в яких містяться такі заперечення (ч. 2 ст. 436-2 КК України), то це діяння співпадає з публічним запереченням, тому виникає питання правильної кваліфікації. Однією з розмежувальних ознак, на перший погляд, є родовий об'єкт даних кримінальних правопорушень, він різний –

національна безпека та безпека людства. Хоча, за змістом поняття безпеки людства охоплює в тому числі і національну безпеку.

На думку судді Верховного суду Н. Антонюк, у випадку, коли особі інкримінується діяння лише у формі заперечення, то необхідно кваліфікувати за однією із вказаних статей (а саме за ч. 1 ст. 436-2 КК України, виходячи із співвідношення об'єктів посягання) з метою уникнення подвійного інкримінування, у разі ж разі вчинення суспільно небезпечного діяння у інших формах, окрім заперечення, – за сукупністю цих кримінальних правопорушень [1, с. 59].

В одному із судових рішень бачимо відображення останньої пропозиції. Однак, для розмежування кримінально протиправних діянь, суд використав змістовний елемент самої інформації, а не власне форму дії (не розмежовуючи публічні заклики чи поширення матеріалів). Так, у вирокі Соснівського районного суду м. Черкаси від 3 травня 2022 року, суд кваліфікує дії, пов'язані з розміщенням у соціальній мережі Facebook [5] коментаря до допису ОСОБИ_3, що наразі на території України відбувається не війна, а спеціальна операція по знищенню військових об'єктів за ч. 1 ст. 111-1 КК України, опираючись на те, що згідно висновку спеціаліста Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького від 25.04.2022 року встановлено, що досліджувані матеріали, а саме публікація користувача Інтернет-мережі «ОСОБА_4» під іменем «ОСОБА_5» від 22.03.2022 свідчить про розповсюдження матеріалів із запереченням здійснення збройної агресії проти України та містить заклики до підтримки рішень і дій держави-агресора. Згідно з іншим висновком спеціаліста Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького від 13.04.2022, в інших публікаціях, поширених через мережу Facebook цієї особою, міститься виправдовування, визнання правомірною збройної агресії рф проти України, розпочатої у 2014 році. Тому суд кваліфікував аналогічні дії ОСОБИ_1 за ч. 3 ст. 436-2 КК України.

Аналіз інших судових рішень вказує на те, що при розслідуванні кримінальних правопорушень досить рідко звертаються до спеціалістів про надання висновку про зміст дописів, коментарів в соцмережах, лише у суперечливих коротких дописах. Так, на сайті «Однокласники» «ОСОБА_3», розмістила допис з російського інформаційного ресурсу, на якому міститься напис: «Мелітополь росія навсєгда». Відповідно до висновку судово-лінгвістичного дослідження спеціалістів Криворізького державного педагогічного університету №11 від 19.07.2022, текст публікації від 29.05.2022: «МЕЛИТОПОЛЬ РОССИЯ НАВСЕГДА» засвідчує схвалення ОСОБА_1 тимчасової окупації російськими військами території України, зокрема міста Мелітополь. Це стверджувальне речення, яке набуває статусу гасла висловленої у стислій формі ідеї, заклик, а саме конструє спотворену дійсність у свідомості людей щодо належності частини території України до РФ [4]. У більшості ж інших випадків суди оцінюють зміст матеріалу самостійно, і кваліфікують подібні діяння за ч. 1 ст. 111-1 КК України.

Аналіз резолютивної частини вироків за ч. 1 ст. 111-1 КК України показав, що здебільшого суди призначають покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування, посади в органах державної влади, державного управління, місцевого самоврядування чи з надання публічних послуг на строк 10 років, що передбачено в санкції як нижня межа (61% від проваджень за ст. 111-1 КК України), крім того 11 років у 9%, 12 років у 17%, ближче до максимальної межі – 13, 15 років – всього у 9 випадках (13%). Так ситуація очевидна, оскільки єдине покарання, передбачене санкцією ч. 1 ст. 111-1 КК України – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною

діяльністю на строк від 10 до 15 років. Встановлений в санкції даний вид покарання, відповідно до вже сформованої судової практики, може призначатися і до тих осіб, які обіймають певні посади або здійснюють відповідну діяльність, і до осіб, які такі посади можуть обіймати. Проте за матеріалами кримінальних проваджень це обвинувачені, які здебільшого ніде не працюють або є пенсіонерами (більше 80%), мають середню або професійно-технічну освіту. Оскільки ефективність видів кримінального покарання визначається наступною послідовністю: особа, яка була піддана каральному впливу покарання і зазнала певні позбавлення, мала можливість підкорегувати власну поведінку з тим, щоб не допустити вчинення кримінального правопорушення в майбутньому, призначені покарання на наше глибоке переконання є малоефективними [9, с. 219], не виконують своїх цілей – кари, виправлення, запобігання кримінальним правопорушенням. Тому слід передбачити в санкції ч. 1 ст. 111-1 КК України альтернативні види покарань у виді штрафу, громадських робіт.

Висновки. По-перше, визначені кримінально-протиправні діяння, які законодавець відносить до колабораційної

діяльності, є досить складними для розуміння і в цілому порушують якісну властивість зрозумілості кримінального закону. По-друге, аналіз форм діянь в межах кожної норми, передбаченої ст. 111-1 КК України, дозволяє зробити висновок про відсутність загальних сутнісних ознак колабораційної діяльності, на які опирався законодавець при криміналізації даного явища. По-третє, слід віднести діяння у формі публічних закликів до проведення незаконних виборів та/або референдумів до категорії кримінальних проступків (визначити цю форму діяння в ч. 1 ст. 111-1 КК України). По-четверте, вважаємо за необхідне передбачити альтернативні види покарань в частинах 1-2 ст. 111-1 КК України насамперед задля ефективності кримінально-правового впливу за колабораційну діяльність, в першу чергу за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, за публічні заклики громадянином України до підтримки рішень, дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з ними, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово національної школи судді*. 2021. №4(37). С. 56-68.
2. Вирок Жовтневого районного суду м. Харкова від 17 червня 2022 року. Справа №639/1560/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104805657> (дата звернення: 24.08.2022)
3. Вирок Жовтневий районний суд м. Харкова від 8 липня 2022 року. Справа № 639/1837/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105146407> (дата звернення: 24.08.2022)
4. Вирок Жовтневого районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області 04 серпня 2022 року. Справа №212/3751/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105581704> (дата звернення: 24.08.2022)
5. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 3 травня 2022 року Провадження № 1-кп/712/522/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104409643> (дата доступу: 24.08.2022)
6. Грабовський С. І. Колабораціонізм. *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія* [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446 (дата звернення: 01.08.2022)
7. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/1> (дата звернення: 18.08.2022)
8. Ілларіонов О. Захист від колабораціонізму: спроба друга. URL: <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/29863> (дата звернення: 02.08.2022)
9. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культурно-антропологічний вимір : монографія. Миколаїв : Іліон, 2011. 504 с.
10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. К82 В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. - 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
11. Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативнорозшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» / С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекармарьова. Одеса: ОДУВС, 2022. 67 с.
12. Мусиченко О. М. Зрозумілість сучасного кримінального закону : монографія / О. М. Мусиченко. Миколаїв : Іліон, 2021. 308 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Атіка, 2005. 1064 с.
14. Пивоварська К. Колабораціонізм у Другій світовій війні. *1941 рік на Полтавщині: людський вимір трагедії та героїзму* : збірник статей за матеріалами міжнародної наукової конференції (28 вересня 2011 року). Полтава : ПОІППО, 2011. С. 101–105.
15. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. №12. С. 116-128. С. 126.
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n6> (Дата звернення: 01.08.2022)
17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України № 2110-ІХ від 3 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n20> (дата звернення: 23.08.2022)
18. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіційний веб-сайт офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 18.08.2022)
19. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм) (реєстр. № 2549 від 06.12.2019). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67568 (дата звернення: 02.08.2022)
20. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо колабораціонізму та посилення відповідальності за державну зраду) (реєстр. № 7426 від 20.12.2017). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63193. (дата звернення: 02.08.2022)
21. Проект Закону про заборону колабораціонізму (реєстр. № 6170 від 09.03.2017). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61312 (дата звернення: 02.08.2022)
22. Проект Закону про захист української державності від проявів колабораціонізму (реєстр. № 7425 від 20.12.2017). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63192 (дата звернення: 02.08.2022)
23. Словник української мови / за ред. І. К. Білодіда. Том 9: С. Київ: Наукова думка, 1978. 916 с.
24. Шайкан В. Колабораціонізм в Україні у роки Другої світової війни. URL: <http://www.kby.kiev.ua/komitet/conference/Shajkan2.pdf> (дата звернення: 01.08.2022)
25. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Vilnius. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/en/legalAct/TAR.2B866DFF7D43> (дата звернення: 01.08.2022)
26. Politova A and Akimov M, 'Criminal Liability for Collaborationism: is There a Need to Establish it in Ukraine?' *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law*, part 2. P. 406-422(Baltija Publishing 2020)